

Ганич І.М., ст. викладач кафедри фінансово-економічної безпеки ЛДУВС

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

Захист комерційної таємниці займає ключове положення в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання і є визначальною умовою їх успішної діяльності на сучасному ринку. У статті досліджена природа комерційної таємниці, її сутність, ознаки, умови формування, проведений аналіз останніх наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, визначено основні положення і запропоновано своє бачення і вирішення спірних питань

Ключові слова: конкуренція, інформація, комерційна таємниця, конфіденційна інформація, секрет виробництва, ноу-хау, засади захисту комерційної таємниці

Постановка проблеми. Інформатизація і інтелектуалізація виробничих відносин та активне впровадження новітніх інформаційних технологій стали нагальними вимогами сучасного підприємництва, без яких неможливий подальший розвиток економіки, у зв'язку з чим проблеми захисту комерційної таємниці були й залишаються актуальними як для науковців, так і для практиків.

Стан дослідження Сьогодні питання забезпечення економічної безпеки набули особливої актуальності, а тому їм приділяється багато уваги в дослідницьких працях закордонних та вітчизняних учених.

Зокрема, проблеми комерційної таємниці досліджувалися вченими, що спеціалізуються в сфері економічної або інформаційної безпеки підприємств, які вдавались до дослідження окремих проблем комерційної таємниці, такі як Г.О. Андрощук, Кашанина Т.В., Крилов В.В., Ю.Макогон, Назарова Ю, Ю.Плаксин, О.Перовска, Г.Раєвський, СергееваЕ.Г., Соловйов В.А. А.Фат'янов, Ярочкин В.І. та ін.

Аналіз наукових досліджень зазначених науковців показує, що їхні праці присвячені в основному правовим аспектам комерційної таємниці (право власності на комерційну таємницю, її отримання, використання, зберігання і поширення, правові засади захисту та ін), однак комерційна таємниця як об'єкт системи комплексного захисту не досліджувалась, а, враховуючи динамічний характер розвитку інформаційного суспільства, потреби вдосконалення технологій захисту комерційної таємниці у суб'єктів господарювання, виникають постійно.

Мета статті - на основі системного і комплексного підходу розкрити сутність і зміст поняття комерційної таємниці та її захисту.

Виклад основних положень. Виклад основного матеріалу дослідження. Для перехідного періоду розвитку економіки України, особливо під час кризи, все більш характерними стають такі небезпечні явища у підприємстві як монополізація ринку, тиск на підприємства з боку державних органів, контролю кримінальних структур за певними галузями економіки, криміналізація виробничих відносин, недобросовісна конкуренція, рейдерство, економічні злочини, активізація конкурентної розвідки тощо.

За таких умов комерційна таємниця стає найбільшою цінністю підприємства, оскільки втрата контролю над нею може призвести до значних матеріальних і моральних втрат, а в окремих випадках до банкрутства і ліквідації фірми. У зв'язку з чим гостро постає проблема економічної безпеки, чільне місце в якій займає захист комерційної таємниці.

Однак, якщо в країнах з розвинутою ринковою економікою правова процедура захисту комерційної таємниці чітко розписана, внаслідок чого вона надійно охороняється законодавством як цінний товар, - то в Україні і дотепер відсутній повноцінний ефективний механізм захисту інформації, що складає комерційну таємницю

Неналежний рівень правового регулювання відносин, пов'язаних з створенням і обігом комерційної таємниці суб'єктів господарювання, створює умови для комерційного шпигунства, безперешкодного отримання і використання незаконно отриманих наукомістких технологій, програмних продуктів та іншої інформації, що відноситься до комерційної таємниці. Нерозвиненість законодавства, що регулює комерційну таємницю суб'єктів господарювання, стає серйозним стримуючим фактором для розвитку господарської діяльності.

Таким чином, умови розвитку ринкових відносин вимагають глибокого аналізу стану захисту комерційної таємниці і гостро ставлять проблему розробки ефективної системи, її належного захисту від впливу наведених вище негативних факторів та приведення чинного законодавства про комерційну таємницю у відповідність з поточними та перспективними потребами ринкового середовища.

Захист комерційної таємниці є основною складовою економічної безпеки суб'єкта господарювання. Таке особливе місце захисту комерційної таємниці в системі економічної безпеки обумовлене значенням і режимом комерційної таємниці, який базується на тому, що до переліку відомостей, які складають комерційну таємницю, завжди відбирається найбільш цінна інформація, що стосується діяльності суб'єкта господарювання, і для її захисту вживаються найсуворіші заходи і застосовуються найновіші засоби захисту.

В організації комплексного захисту комерційної таємниці суб'єкта господарювання ключове положення займає поняття комерційної таємниці. Саме воно визначає склад і обсяг відомостей, що підлягають захисту, на підставі яких створюється система захисту і вживаються адекватні заходи реагування на зовнішні і внутрішні загрози.

Питаннями дослідження поняття, сутності, природи і змісту комерційної таємниці займались багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Найбільший науково-дослідний інтерес викликає визначення поняття "комерційна таємниця" первинної ланки господарювання.

Так, Е. Соловйов вважає, що комерційна таємниця – це економічні інтереси та відомості про різні сторони та сфери виробничо-господарської, управлінської, науково-технічної, фінансової діяльності фірм, що навмисно приховуються з комерційних міркувань і охорона яких обумовлена інтересами конкуренції та можливою загрозою економічної діяльності фірми. Комерційна таємниця виникає тоді, коли вона є інтересом для комерції [1, с.5].

Інші дослідники, такі як Ю.Плаксин та Ю.Макогон, вважають, що комерційною таємницею є будь-яка ділова інформація, яка має для підприємства реальну або потенційну цінність на комерційних підставах, витік якої може завдати йому шкоди; не є загальновідомою та загальнодоступною на законних підставах; відповідним чином позначена і підприємством вживаються відповідні заходи щодо збереження її конфіденційності; не є державною таємницею та не захищаються авторським та патентним правом; не стосується негативної діяльності підприємства, що здатна завдати шкоди суспільству (порушення законів, неефективної роботи, адміністративних помилок, забруднення навколишнього середовища тощо) [2, с.75].

Крилов В.В відносить комерційну таємницю поряд із службовою, банківською таємницею і таємницею зв'язку до конфіденційної інформації юридичних осіб [3, с.66].

Деякі вчені вважають комерційну таємницю різновидом професійної таємниці. При цьому професійну таємницю визначають як певний комплекс конфіденційної інформації, в тому числі і тієї, що становить комерційну таємницю, яку, за умови нерозголошення, отримує особа в результаті своєї професійної діяльності [4,с.62].

На думку інших учених, підприємницька, комерційна таємниця – це управлінська, виробнича, науково-технічна, фінансова, економічна, торговельна й інша документована інформація, що використовується для досягнення цілей підприємницької діяльності (одержання прибутку, запобігання збитку й упущеної вигоди, одержання добросовісної переваги над конкурентами), яку підприємець відносить до конфіденційної [5, с.344].

У літературі неодноразово досліджувались природа, значення і цінність комерційної таємниці, а також підкреслювалась складність визначення цієї категорії.

Так зазначається, що комерційна таємниця:

- в умовах ринку і конкуренції виступає як елемент маркетингу і заповзятливості, як спосіб максимізації прибутку і конкурентноздатності підприємства [6 с.19];
- є породженням ринкових конкурентних відносин [7, с.12];
- за ступенем розповсюженості в суспільстві займає друге місце після особистої таємниці і є складним правовим явищем [8, с.227].

На думку Т.В. Кашаніної, комерційна таємниця в економічному змісті є одною із способів забезпечення переваг підприємства в конкурентній боротьбі. Що стосується відомостей ділового характеру, то ця інформація з метою використання її з найбільшою ефективністю може бути захищена юридично тільки як комерційна таємниця [9, с.504].

Нерідко в літературі вважають ідентичними поняття комерційної таємниці і ноу-хау. У навчальній літературі вказується, що відомості, які складають комерційну таємницю, в усьому світі звичайно іменуються ноу-хау або секретом виробництва [10, с.574].

Ю.Назарова розглядає з позицій синонімічності поняття «комерційна таємниця» і «ноу-хау» [11, с.20].

Разом з тим, є й протилежна точка зору. Комерційна та інші види таємниць, які охороняються спеціальними законодавчими актами, а також авторським або патентним правом, секретом виробництва (ноу-хау) не визнаються [12, с.432].

На наш погляд, не виключає можливості надання ноу-хау правового режиму комерційної таємниці. У цьому аспекті вважаємо слушною думку, що однією з найбільш розповсюджених категорій даних, яким може надаватися статус комерційної таємниці, є виробничі секрети («ноу-хау»)

У літературі з економічної та інформаційної безпеки підприємств при визначенні комерційної таємниці як кваліфікуючий фактор указується на можливість завдання підприємству збитків внаслідок її розголошення. У цьому плані типовими можна вважати наступні визначення:

- комерційна таємниця – це будь-яка власна інформація, що має дійсну або потенційну комерційну цінність для підприємства (фірми), витік якої може завдати йому збиток [13, с.28];

- комерційна таємниця – відомості, що не є державними секретами, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю, розголошення, витік і несанкціонований доступ до якої може завдати шкоди їхнім власникам [14, с.43];

- під комерційною таємницею підприємства (фірми) варто розуміти відомості, що не є державними секретами, пов'язані з виробництвом, технологією, НДОКР, управлінням, фінансами й іншою діяльністю підприємства, розголошення яких може завдати збитків його інтересам [15, с.14].

Проаналізувавши вищенаведені поняття та ознаки комерційної таємниці, можна виділити наступні концептуальні положення:

1) комерційною таємницею підприємства може бути все, що не заборонено законом, корисною у підприємницькій діяльності та дає перевагу над конкурентами, які не володіють нею;

2) інформація, яка складає комерційну таємницю підприємства повинна мати певні ознаки та у відповідності до Конституції України, Цивільного і Господарського кодексів України, законів “Про інформацію”, «Про власність», „Про захист від недобросовісної конкуренції” і відповідати таким вимогам:

а) бути власністю підприємства;

б) не містити відомостей, які відповідно до законодавства не можуть бути віднесені до комерційної таємниці;

в) бути засекреченою власником підприємства в його інтересах на визначений термін, у визначеному обсязі;

г) стосовно неї встановлено обмежений доступ і введено відповідний режим;

д) мати дійсну або потенційну вартість з комерційних міркувань;

е) не бути загальновідомою чи загальнодоступною згідно з законодавством України;

е) надійно захищатися її власником або уповноваженою ним особою через систему кваліфікації інформації, розробку внутрішніх правил засекречення, схову, обігу, знищення та запобігання розголошення, введення відповідного кодування носіїв інформації тощо;

ж) не захищатися авторським і патентним правом;

з) не стосуватися негативної діяльності підприємства, здатної завдати шкоду суспільству (порушень законів, адміністративних помилок, забруднення навколишнього середовища тощо);

Крім цього, для комерційної інформації характерно те, що вона:

а) реально або потенційно створює переваги в конкурентній боротьбі;

б) із всієї власності підприємства, в тому числі і майнової, може бути найбільш цінною;

в) є товаром і може бути продана іншому підприємству

г) з часом може втрачати свою вартість, якщо не буде використана.

Отже, все вищесказане і вище проаналізоване дає змогу сформулювати **власне визначення комерційної таємниці**, під якою слід розуміти захищену у встановленому порядку інформацію з обмеженим доступом про виробничу, науково-технічну, комерційну, організаційну або іншу підприємницьку діяльність, що має реальну або потенційну економічну цінність і надає перевагу у конкурентній боротьбі, втрата якої може завдати значних збитків економічним інтересам суб'єкта господарювання.

Висновки.

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що комерційна таємниця є найбільш цінною комерційною інформацією і надає суб'єкту господарювання переваги в конкурентному ринковому середовищі, у зв'язку з чим, підлягає надійному захисту в системі економічної безпеки, оскільки її розголошення чи неправомірне використання може завдати серйозних матеріальних і моральних збитків підприємству, а невживання заходів захисту взагалі може призвести до усунення його з ринку і банкрутства. Створення надійного захисту комерційної таємниці є необхідною умовою успішної підприємницької діяльності та нагальною потребою сучасного агресивного ринку.

Література

1. Соловьев Э. Коммерческая тайна и ее защита. Монография – М., 1995.- 456с.
2. Плаксин В., Макогон Ю. Коммерческая тайна: правовые проблемы // Государство и право. – 1992. – № 8.
3. Крылов В.В. Расследование преступлений в сфере информации. – М.: Городец, 1998. – 264 с.
4. Раевський Г. “Загрози економічної безпеки підприємства і завдання служби безпеки з їхньої нейтралізації”, журнал “Приватний розшук” №4, “Вісь-89”, М., 1994р.
5. Рассолов М.М. Информационное право: Учеб. пособие. – М.: Юрист, 1999. – 400

6. Перовская Е.Г. О коммерческой тайне и моральном вреде // *АиН*. – 1995. – № 3(12). – С.19-20.
7. Андрошук Г., Вороненко Л. Какие сведения могут составлять коммерческую тайну // *Бизнес Информ*. – 1999. – № 9-10. – С.12-18.
8. Чернооченко С.І. Комерційна таємниця: правові аспекти // *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Зб. наук. статей*. – Донецьк: ДонНУ. – 2000. – № 1. – С.223-227.
9. Кашанина Т.В. Корпоративное право. – М.: Норма-Инфра-М., 1999. – 802 с.
10. Теньков С.О. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України: від 16 січня 2003 р. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 720с.
11. Назарова Ю. Вопросы правового регулирования внесения прав на коммерческую тайну (ноу-хау) в уставный фонд хозяйственного общества // *Підприємництво, господарство і право*. – 2002. – № 10. – С.19-23.
12. Фатьянов А.А. Тайна как социальное и правовое явление. Ее виды // *Государство и право*. – 1998. – № 6. – С.5-14.
13. Экономическая безопасность предприятия (фирмы) / Под ред. Р.С. Сегедова, М.И. Плотницкого, А.С. Головачева. – Минск: Высшая школа, 1998. – 391 с.
14. Ярочкин В.И. Информационная безопасность: Учеб. пособие. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 400 с.
15. Сергеева О. Поняття та ознаки комерційної таємниці // *Підприємництво, господарство і право*. – 2001. – № 2. – С.36-38.

Рецензент - д.е.н., проф. Музика П.М.